

Dva komplementarna pogleda na globalizaciju: Stiglitz i Ziegler

Rade Kalanj

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Sažetak

Tekst se bavi analitičkim prikazom dvaju komplementarnih pogleda na globalizaciju, koji su izazvali osobitu pozornost znanstveno–teorijske i političke javnosti u svijetu. Riječ je o pogledima američkog ekonomskog teoretičara (nobelovca) Josepha Stiglitz i švicarskog sociologa Jeana Zieglera, čije su knjige (*Globalization and its Discontents* odnosno *Les nouveaux maîtres du monde*) stekle status pravih bestsellera. Njihovi su pogledi zanimljivi i vjerodostojni zbog toga što su i jedan i drugi dugo djelovali i djeluju kao angažirani znanstvenici međunarodnih institucija: Stiglitz kao vodeći ekonomist Svjetske banke (od 1997. go 2000) a Ziegler kao specijalni izvijestitelj Ujedinjenih naroda za pravo na prehranu. Tekst razmatra Stiglitzove i Zieglerove poglede na tri razine: na razini osnovnih stajališta o smislu, historijatu i dvoznačnostima globalizacije; na razini stvarnih odnosa, posljedica i ideoloških kanona globalizacije; na razini mogućih promjena, reformskih zahvata i aktera koji bi mogli dovesti do drukčijeg lika globalizacije. Tekst inzistira na načelnim sličnostima Stiglitzovih i Zieglerovih stajališta, ali i na određenim razlikama u stupnju radikalnosti predloženih promjena.

Ključne riječi: *financijska oligarhija, financijska tržišta, globalizacija, imperij, imperijalizam, informacija, predatori, siromaštvo, planetarno civilno društvo*

UVOD

O globalizaciji je toliko toga izgovoreno i napisano da se danas već postavlja pitanje može li se o njoj još uvijek reći nešto novo i nepoznato (Albrow, 2000; Bauman, 1998; Beck, 2000; Giddens, 2000).^{*} No tako je sa svim velikim temama u povijesti socijalno-znanstvenog mišljenja. U određenom trenutku, nakon dugih i iscrpljujućih rasprava, konceptualno–teorijskih analiza i istraživačkih uvida, u pravilu dolazi do epistemološkog i diskurzivnog zasićenja pa se počinje stvarati uvjerenje da je znanost obavila svoj posao te da promjena stanja stvari prelazi u područje praktičnih zahvata. Koliko god bilo razumljivo, to je uvjerenje ipak samo pričin ili izraz zamorenog odnosno nestrpljivog uma koji je svjestan svoje repetitivnosti pa se zbog toga radije prebacuje na »novije« predmete mišljenja i istraživanja. Time problemi ne prestaju postojati i dok god su oni stvarno otvoreni o njima se mora misliti i govoriti (Berthelot, 2001:457–519).

Globalizacija je, bez obzira na već utvrđene istine o njezinim izvorima, procesima i posljedicama, stvarno otvoreni problem i nikakva bojazan od repetitivnosti ne može spriječiti stalno traganje za što jasnijim i praktički primjenjivim nalazima. U tom su pogledu osobito uvjerljivi oni analitičari i autori koji se tim problemom ne bave od jučer i koji su, oslanjajući se na dugotrajno teorijsko i paraktično iskustvo, došli do

* Članak je napisan u sklopu rada na projektu Modernizacija i identitet hrvatskog društva (130400).

toliko nedvosmislenih zaključaka da ih nitko razborit ne bi smio ignorirati. Dva su autora, s obzirom na odjeke svojih analiza, dosegla takav rang uvjerljivosti i nedvosmislenosti: američki ekonomist Joseph E. Stiglitz i švicarski sociolog Jean Ziegler. Stiglitz je široj znanstveno–akademskoj i kulturnoj javnosti poznat na višestruk način. Dobio je Nobelovu nagradu za ekonomiju 2001. godine, čime je okrunio svoju znanstveno–sveučilišnu karijeru na prestižnim sveučilištima kao što su MIT (Massachusetts Institute of Technology), Yale i Stanford. Godine 1993. postao je savjetnikom Billa Clintona, a od 1997. do 2000. bio je glavni ekonomist Svjetske banke. Iz te je funkcije vrlo često, znanstveno–kompetentno i popularno, javno nastupao kao tumač svjetskih ekonomskih kretanja te zbog svojih gotovo disidentskih stavova u odnosu na uvriježena pravila i procedure Svjetske banke i Međunarodnog monetarnog fonda, napustio komociju međunarodnog činovnika i posvetio se poslu nezavisnog analitičara i kritičara globalizacijskih trendova. Ziegler je pak jedan od najvažnijih sociologa razvoja. Poznat je po nizu svojih djela, kao što su: *Sociologija i osporavanje. Ogled o mitskom društvu, Pobunjenici protiv svjetskog poretka, Živjela moć! ili slasti državnog razloga, Gospodari zločina. Nove mafije protiv demokracije, Glad u svijetu objašnjena mojoj djeci* itd. Ziegler je uz to specijalni izvijestitelj UN za pravo na prehranu i osvjedočeni analitičar socijalno–ekonomskih odnosa Sjevera i Juga.

Ono što tu dvojicu autora tematski i konceptijski zbližuje jesu upravo njihova najnovija djela o globalizaciji, koja su izazvala neuporedivo veću pozornost nego cjelokupna prethodna literatura o tom problemu. Njihovi su stavovi snažno impresionirali misleću svjetsku javnost, što dakako ne znači da će presudno utjecati na ključne financijsko–ekonomske i političke igrače globalizacije. Stiglitz je svoje stavove izložio u knjizi *Globalizacija i njezine nevolje*, a Ziegler u knjizi *Novi gospodari svijeta i oni koji im se odupiru* (Stiglitz, 2002; Ziegler, 2002). Obojica polaze od pretpostavki svojih znanstvenih disciplina (ekonomije odnosno sociologije), ali ih to disciplinarno određenje uopće ne zadržava u granicama strukovnog hermetizma. Stiglitzove su ekonomske analize dragocjene zbog svojih socioloških dimenzija i poruka, a Zieglerova su sociološka razmatranja vjerodostojna zbog obilnog korištenja rječitih ekonomskih pokazatelja. Ako ih nešto razlikuje onda je to prije svega intonacija kojom stiliziraju konstatacije i zaključke o istim činjenicama. Stiglitzov je diskurs hladniji i nisu mu svojstveni socijalnoradikalni tonovi, dok Zieglerov diskurs odiše izrazitijim, katkad i euforičnim prizvucima socijalnoradikalnog mišljenja. On zapravo jače od Stiglitz naglašava socijalnu stranu globalizacije, što ne znači da mu je samim time jača i argumentacija. Ukratko, riječ je o dva sugestivna, međusobno komplementarna djela koja pokazuju kako znanost može biti velika kad velike probleme jasno i razgovijetno tumači što širem krugu recipijenata.

SMISAO I DVOZNAČNOSTI GLOBALIZACIJE

Na prvoj razini svojih analiza Stiglitz i Ziegler razmatraju neka temeljna pitanja globalizacije: njezin smisao, dobre i loše strane, historijat, transformacijski potencijal i dominantni smjer. Terminološki gledano, anglicizam »globalizacija« otpočeo je svoju karijeru » krajem šezdesetih godina 20. stoljeća, »pod auspicijama« kanadskog medijologa Marshalla McLuhana i američkog stručnjaka za »pitanja komunizma«, profesora Columbia University, Zbigniewa Brzezinskog. Prvi je, izvlačeći pouke iz Vijetnam-

skog rata, prvog rata koji se izravno mogao gledati na televiziji, došao do zaključka da »katodna sveprisutnost i transparentnost« otežava oružane sukobe i popularizira napredak još neindustrijaliziranih zemalja. On je smislio poznati izraz »globalno selo«. Drugi je pak smatrao da nadolazak elektronske revolucije definitivno učvršćuje nadmoć Amerike kao »prvog globalnog društva u povijesti« i s tim u vezi razvijao tezu o kraju ideologije (Brzezinski, 1971). Fenomen globalizacije u osnovi se može definirati kao tijesna integracija zemalja i naroda svijeta, koja je potaknuta golemim smanjenjem troškova transporta i komunikacije, odnosno kao rušenje umjetnih barijera optičaju dobara, usluga, kapitala, znanja i ljudi. Popraćena je stvaranjem novih institucija koje, uz one već postojeće, djeluju u pravcu nadržavanja granica. U »areni međunarodnog civilnog društva« nove se grupe, kao što je pokret Jubilee koji se zalaže za smanjenje dugova najsiromašnijih zemalja, pridružuju otprije uspostavljenim organizacijama kao što je International Red Cross. Globalizaciju snažno podupiru i promiču međunarodne korporacije koje, mimo svih granica, pokreću ne samo kapital i dobra nego i tehnologiju. Ona je dovela do obnove interesa za dugo postojeće međunarodne **međuvladine** institucije: Ujedinjene narode, koji nastoje očuvati mir, Međunarodnu organizaciju rada (stvorenu 1919), koja se u svjetskim okvirima zalaže za »doličan rad«, Međunarodnu zdravstvenu organizaciju, koja je posebno usredotočena na poboljšanje zdravstvenih uvjeta zemalja u razvoju.

Sve su to dobrodošli aspekti globalizacije »jer nitko ne želi gledati umiranje djece pri današnjem stupnju razvijenosti medicine u svijetu« (Stiglitz, 2002:4). Dapače, globalizacijski je proces smanjio osjećaj izoliranosti većeg dijela nerazvijenog svijeta i njegovim narodima omogućio dostupnost znanja kakvu ranije nije uživalo ni jedno od najrazvijenijih društava. Novostvorene tvrtke mogu, doduše, nastupati u ime zaštitničkih interesa svojih država, ali one rade i na uvođenju novih tehnologija, otvaranju novih tržišta i stvaranju novih industrija. Izvanjska pomoć, bez obzira na sve svoje promašaje, bila je korisna za milijune ljudi. Primjerice, projekt što ga je financirala Svjetska banka filipinskim je pobunjenicima osigurao posao kad odlože oružje; projekti irigacije udvostručili su prihode farmera a obrazovni su projekti doveli pismenost u mnoga ruralna područja. Oni koji globalizaciju napadaju previđaju njezine koristi. Oni koji je zagovaraju, a to su uglavnom tipični hvalitelji pobjedonosnog kapitalizma i američkog stila, još su neodmjereniji. Ona je za njih nedvojbeni napredak i zemljama u razvoju, žele li doista ostvariti rast i suzbiti siromaštvo, ne preostaje ništa drugo nego da je prihvate. »Globalizacija ideja o demokraciji i civilnom društvu promijenila je način ljudskog mišljenja, a globalni politički pokreti doveli su do ublažavanja zaduženosti i smanjivanja opasnosti od mina. Stotinama milijuna ljudi globalizacija je pomogla da podignu svoj životni standard o kakvom prije toga nisu pomišljali ni oni ni mnogi ekonomisti. Globalizacija ekonomije bila je probitačna za zemlje koje su prednosti novih tržišta iskoristile za izvoz i poželjna strana ulaganja. Najviše su se okoristile zemlje koje su svoju sudbinu preuzele u vlastite ruke i priznale ulogu vlade u razvoju, ne povodeći se za pojmom samoreguliranog tržišta kao rješenja njihovih problema« (Stiglitz, 2002:248).

No ono što globalizaciju čini kontroverznom jesu upravo njezini **ekonomski** aspekti, međunarodne institucije koje su napisale pravila i odredile vladajući smjer liberalizacije tržišta kapitala (Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija). Najdramatičnija promjena u tim institucijama dogodila se osamdesetih godina, kada su Ronald Reagan i Margaret Thatcher nastupili s oštrim

zagovorom slobodnotržišne ideologije u Sjedinjenim Državama i Velikoj Britaniji. MMF i Svjetska banka postali su »novim misionarskim institucijama« preko kojih su se te ideje nametale nesklonim siromašnim državama vitalno zainteresiranima za njihove pozajmice i potpore. Ministri financija siromašnih zemalja, uz privolu većine svojih vlada, ali i skepticizam dobrog dijela stanovništva, pokazali su da je za nužnu popunu fondova dopuštena »svaka konverzija«. U Međunarodnoj je banci vremenom prevladao stav da su vlade glavni problem koji treba »pacificirati i disciplinirati« kako bi se poopćio slobodnotržišni model. Na kraju je kanonizirano uvjerenje da u **slobodnom tržištu** valja tražiti rješenje razvojnih problema nerazvijenih. Time je jedan razvojni model nametnut za cijeli svijet i globalizacija se odvija u njegovu znaku.

To je danas očiglednost koja, međutim, ima svoju povijesnu genezu. Još od europskih otkrića australske Afrike, Australije, Oceanije i Amerike u petnaestom i šesnaestom stoljeću postojali su razni oblici globalizacije odnosno europeizacije svijeta. Za razumijevanje tog razdoblja Fernand Braudel je skovao termin **ekonomija–svijet**, a Wallerstein je europsko–kapitalističku ekonomiju–svijet okarakterizirao kao političko komadanje, kao mozaik država te pokazao kako se ta ekonomija u dvadesetom stoljeću stvarno globalizira pod američkim imperijem i pod udarom dvaju svjetskih ratova (Braudel, 1985; Wallerstein, 1980). Nikako se ne može prebrisati činjenica da su »Afrikanci (muškarci, žene i djeca) od početka 16. stoljeća, i u uvjetima neizrecive okrutnosti, svojom krvlju i životom platili prvobitnu akumulaciju europskog kapitala« (Ziegler, 2002:29). Primjerice, u razdoblju 1773–1774. na Jamajci je, na 775 plantaža, prebivalo 200000 robova. Samo jedna od tih plantaža srednje veličine upošljavala je 200 crnaca na 600 jutara zemlje, od čega je 250 otpadalo na trsku. Engleska je 1773. godine s tih plantaža izvukla čisti profit od nekih 1500000 tadašnjih funti. U četiri stoljeća koja iskrcavanje prvog broda s crnim robljem na Kubu dijele od ukinuća ropstva u američkom području, više od 20 milijuna afričkih muškaraca, žena i djece otrgnuto je od svojih ognjišta, prekomorski deportirano i svedeno na robovski rad. Zahvaljujući kapitalu akumuliranom u kolonijama Europa je od 18. stoljeća mogla financirati svoju ubrzanu industrijalizaciju. Mogla se sučeliti s ruralnim egzodusom i provesti mirno pretvaranje seljaka u radnike. Model razvoja koji danas tvori snagu Europe temelji se baš na toj istodobnosti **ruralnog egzodusa i industrijskog rasta**.

U povijesno oblikovanje današnjeg lika globalizacije spadaju, dakako, i **demografski** faktori. Na siromašnim područjima (»napuštenim kontinentima«), koja su danas praktički bez obrane prepuštena agresiji grabežljivaca globaliziranog kapitala, rađa se najviše ljudskih bića: u svijetu se svake minute rađaju 223 ljudska bića, od čega 173 u 122 zemlje trećeg svijeta. Godine 2025. svijet će brojiti 8 milijardi stanovnika; od toga će 1,3 milijarde otpadati na Afriku, što je 12% svjetskog stanovništva. Ako se nastavi današnji demografski rast na zemlji će 2015. biti 7,1 milijarda ljudskih bića, od čega će 70% živjeti u gradskim sredinama. U Latinskoj Americi više od 70% sadašnjeg stanovništva već živi u gradovima, i to ponajviše u zaraznim uvjetima. 36% Afrikanaca živjelo je 2002. u gradovima, a 2025. taj će se omjer popeti na 20%. Posve je sigurno da će se u afričkim, latinoameričkim i azijskim megapolisima pojaviti drastični problemi infrastrukture neophodne za pristojan život siromašnih obitelji.

Ti problemi ne zadaju osobite boli akterima globalne igre. Polazi se od neke vrste prirodnog zakona da su **monopolizacija** i **multinacionalizacija** kapitala konstitutivni momenti kapitalističkog načina proizvodnje. Na određenom stupnju razvijenosti produkcijskih snaga ta tendencija postaje imperativnom i nameće se kao nužnost.

Nagli slijed tehnoloških revolucija, naročito u područjima astrofizike, informatike i optičke elektronike doveo je do toga da **cyberspace** ujedinjuje planetu. Prvi sustavi satelitske komunikacije (Intelsat i Intersputnik) uspostavljeni su sredinom šezdesetih godina. Danas se komunikacije diljem svijeta odvijaju brzinom svjetlosti. Prisustvu- jemo oblikovanju »virtualnog svijeta« koji je drukčiji od tradicionalnog geografsko- povijesnog svijeta. Opticajni kapital također je virtualan i danas je osamnaest puta iznad vrijednosti svih dobara i usluga proizvedenih tijekom jedne godine. Ta dinami- ka svjedoči o intenzivnoj vitalnosti ali i o dramatičnim nejednakostima: bogati brzo postaju bogatijima a siromašni znatno bjednijima. U Sjedinjenim Državama, primje- rice, bogatstvo Billa Gatesa jednako je ukupnoj vrijednosti bogatstva 106 milijuna najsiromašnijih Amerikanaca. Pojedinci su danas bogatiji od država: imutak petnaest najbogatijih osoba na svijetu nadmašuje domaći bruto proizvod zemalja subsaharske Afrike.

MEHANIZMI I IDEOLOGIJA GLOBALIZACIJE

Na drugoj razini Stiglitz i Ziegler preispituju mehanizme, aktere i ideologiju globali- zacije. Unisono podsjećaju da se po svršetku hladnoga rata, koji je više od pola stoljeća sputavao svaki kolektivni projekt čovječanstva, »rodila velika nada« u mogućnost izgradnje boljeg svijeta. No dogodilo se to da su »trijumfirajuće oligarhije financijskog kapitala« donijele odluke s još uvijek nesagledivim posljedicama. Da bi organizirale novo svjetsko društvo odbacile su podvrgavanje postojećim multinacionalnim orga- nizacijama, kao što su Ujedinjeni narodi, njihove dvadeset i dvije specijalizirane organizacije i stare međuvladine organizacije (Arbitražni sud u Hagu, Interparlamen- tarne unija itd.). Umjesto **multilateralne** organizacije kolektivne sigurnosti gospodari kapitala računaju na udarnu moć američke supersile. Umjesto međunarodne arbitraže sukoba među nacijama izabrali su diktat američkog imperija. Umjesto da proizvodnju i distribuciju dobara planete povjere »normativnoj ekonomiji«, koja bi vodila računa o elementarnim potrebama stanovnika, pribjegli su »nevidljivoj ruci« integriranog svjetskog tržišta koje savršeno kontroliraju. Tako su, »u nekoliko mjeseci«, uništili nade koje su od Westphalskog mira ugrađena u temelje kolektivne svijesti (nadu u univerzalni društveni ugovor među državama i narodima različitih veličina, nadu u pravna pravila umjesto sile jačega, nadu u međunarodnu arbitražu i kolektivnu sigurnost koja otklanja rat). »Izabirući američki imperij protiv planetarne demokracije, gospodari su svijeta unazadili čovječanstvo za nekoliko stoljeća« (Ziegler, 2002:42). SAD je besmisleno promatrati kao običnu »nacionalnu« državu. One su zapravo **imperij** čije vojne snage, sustavi međunarodnog prisluškivanja, golemi aparati špiju- naže i obavješćivanja jamče stalnu ekspanziju oligarhijskog poretka planete. Bez tog imperija i njegove udarne vojne i policijske sile »kartel univerzalnih gospodara svijeta ne bi mogao preživjeti« (Ziegler, 2002:43; Kennedy, 2002).

Prije 2000 godina Marko Aurelije izrekao je misao: **Imperium superat regnum** (Imperij je iznad kraljevstva, to jest iznad svih drugih vlasti). Tu su misao rimski imperatori administrativno provodili nad mnogim narodima Zapada i Istoka. Suvre- mene kapitalističke oligarhije postupaju na isti način tako da njihov imperij nadvisuje sve druge moći. Imperijalistički poredak nužno dokida **nacionalne države** i svaki drugi suverenitet koji bi mu se suprotstavio. Po prvi put u povijesti isti su gospodari »svega onoga što se čini i svega onoga što se o tome govori« (Debord, 1989:25).

Gospodari vladaju svijetom pomoću ideološkog diskursa, ekonomske prisile i vojne dominacije. Ideološki je njihovo vodstvo utjelovljeno u **Washingtonskom konsenzusu**. Formulirao ga je 1989. ekonomist i potpredsjednik Svjetske banke John Williamson. Njegova su temelja načela vođena pretenzijom primjenjivosti na bilo koje razdoblje povijesti, na bilo koju ekonomiju, na bilo koji kontinent. Sračunata su na to da se što brže ukloni svaka, državna ili nedržavna, »regulacijska instanca« posvemašnje i ubrzane liberalizacije svih tržišta (dobara, kapitala, usluga, patenata itd.) te da se napokon uspostavi *stateless global governance* odnosno jedinstveno i potpuno samoregulirano svjetsko tržište.

Washingtonski konsenzus, koji teži »privatizaciji svijeta«, počiva na slijedećim načelima: 1. U svakoj zaduženoj zemlji neophodno je pokrenuti fiskalnu reformu koja mora zadovoljiti dva kriterija: smanjenje fiskalnog opterećenja najviših prihoda, kako bi se bogate potaknulo na produktivna ulaganja, i proširenje baze poreznih obveznika, što zapravo znači ukidanje fiskalnih iznimaka za najsiromašnije, kako bi se povećao obujam poreza. 2. Što je moguće brža i potpunija liberalizacija financijskih tržišta. 3. Jamstvo jednakog tretmana za domaće i strane investicije, kako bi se povećala sigurnost i, naravno, obujam stranih ulaganja. 4. Razgradnja javnog sektora odnosno privatizacija svih poduzeća koja su u državnom ili paradržavnom vlasništvu. 5. Maksimalna deregulacija ekonomije, kako bi se zajamčila slobodna igra konkurencije među različitim sastavnicama ekonomije. 6. Pojačana zaštita privatnog vlasništva. 7. Liberalizacija razmjene što je moguće bržim ritmom, s ciljem da se carinske tarife godišnje smanjuju za 10%. 8. Budući da slobodna trgovina napreduje putm izvoza, potrebno je prije svega poticati razvoj onih ekonomskih sektora koji su sposobni izvoziti svoja dobra. 9. Ograničenje proračunskog deficita. 10. Stvaranje transparentnog tržišta, što znači da svagdje treba ukinuti nadležnosti dražave nad »privatnim operaterima« (Ziegler, 2002:64–65; Beaud, 1999) Komentirajući tu recepturu, poznata britanska revija *The Economist*, kojoj se ne može pripisati neka revolucionarna reputacija, suzdržano konstatira: »Antiglobalisti smatraju da je Washingtonski konsenzus zavjera smišljena za bogaćenje bankara. Nisu potpuno u krivu« (*The Economist*, 2001–27) Pretenzija se neoliberalizma sastoji u tome da u simboličkim terminima »prevodi tobože prirodne zakone« ekonomskog zbivanja. On je »osvajачko oružje. Obznanjuje ekonomski fatalizam protiv kojega je svaki otpor uzaludan. Neoliberalizam je sličan sidi: on razara imunološki sustav svojih žrtava« (Bourdieu, 2001–30). **Naturalizacija ekonomije** krajnje je lukavstvo neoliberalne ideologije.

Realnost pobija sve teoreme na kojima počiva ideologija globalizacije. Prije svega teorem kojim se tvrdi da je **globalizacija svima korisna**, da će nejednakosti i bijeda zauvijek nestati ako se »privatizira planeta«, ukinu sve prinudne socijalne norme i uspostavi *stateless global governance* (Dicken, 1998:461–468). U stvarnosti, međutim, gospodari financijskog kapitala gomilaju osobna bogatstva kakvima prije njih nisu raspolagali ni pape, ni carevi, ni kraljevi. Imutak 225 najvećih svjetskih bogatuna doseže 1000 milijardi dolara, što je ravno godišnjem prihodu kojim raspolažu 2,5 milijarde najsiromašnijih odnosno 47% ukupnog svjetskog stanovništva. Dvjesto najmoćnijih multinacionalnih društava kontrolira 23% svjetske trgovine. U Brazilu 2% zemljovlasnika drži 43% plodnog zemljišta, a 2,5 milijuna poniženih i bijednih seljačkih obitelji lutaju putovima te goleme zemlje. U 2002. godini 20% svjetskog stanovništva prisvajalo je 80% svjetskih bogatstava, posjedovalo više od 80% automobila i trošilo 60% energije. Dotle se više od milijarde ljudi moralo zadovoljiti s 1%

svjetskog dohotka. Rastuća nejednakost kupovne moći najbolnije se očituje u zdravstvenoj nejednakosti. Na zemlje trećeg svijeta, koje obuhvaćaju 85% svjetskog stanovništva, otpada samo 25% svjetskog farmaceutskog tržišta. Od 1223 nove molekule što su ih od 1975. i 1996. razvili farmaceutski laboratoriji samo ih se 11 odnosi na tropske bolesti. Više od 25 milijuna Afrikanaca, među kojima i malodobna djeca, zaraženi su virusom side. Dok su za 2,5 milijuna tih osoba odmah nužni antiretrovirusni lijekovi, oni su dostupni samo za 1% zaraženog ljudstva.

Realnost pobija i drugi teorem globalizacijske ideologije, kojim se tvrdi da **globalizacija financijskih tržišta ujedinjuje planetu**, da zemljom bez granica ljudi putuje bez zapreka i da se zbiva slobodna razmjena ideja. U stvarnosti, međutim, događa se frakcioniranje a ne globaliziranje svijeta. Izgleda zapravo da će se budućnost svijeta odvijati u trokutu koji se proteže između Tokija, New Yorka i Stockholma (Ziegler, 2002:77). Službene brojke kazuju da je na granici između SAD i Meksika, dugoj 3200 kilometara, 2000. godine usmrćena 491 osoba, a da ih je u prvom tromjesečju 2002. godine 116 nestalo. Najveći dio izbjegica od gladi utapa se u nemirnim vodama Rio Brava, umire od žeđi u pustinji Arizone ili ih ubijaju pogranične straže i teksaški policajci. Tisuće burmanskih, kineskih i kambodžanskih izbjeglica svaki se mjesec izvrgavaju mitraljeskim gnijezdima singapurske pogranične policije. Na tlu crne Afrike gotovo beskonačna bujica bijednika slijeva se u Saharu u nadi da će dospjeti do obala Mediterana a potom do Europe. Oni većinom nestaju u Gibraltarskom tjesnacu. Oko 50000 bijednika, najrazličitiije dobi, svake godine pokušava prijeći pustinju Tenere kako bi se dokopali Libije ili Alžira. Kreću iz Agadeza, stare prijestolnice sjevernog Nigera, i voze se rasklimanim kamionima («kamioni katedrale») na kojima se tiska stotinjak osoba. Od Agadeza do Dirkoua, na krajnjem sjeveru Nigera, putovanje traje četiri dana, pod uvjetima nesnosne vrućine, kroz pejzaž stijena i pijeska bez i najmanje travke.

No usprkos toj tragičnoj zbilji egzodus ne prestaje. »Glad i očaj nemilosrdni su gospodari. Oni šibaju tijelo, potiču snove i bacaju na bezizgledne putanje« (Ziegler, 2002:79). Većina ljudi trećeg svijeta danas podnosi strahote teritorijalnog zatvaranja. Njihova im zemlja postaje zatvorom. Dovedeni su u situaciju srednjovjekovnih kmetova. Bez obzira na glad i krajnju bijedu u koj žive, ne mogu više napustiti svoju zemlju. Iako je pravo na migraciju upisano u Opću deklaraciju o ljudskim pravima koju su praktički proklamirale sve zemlje, privatizacija planete postaje za siromašne sinonimom isključivanja i teritorijalnog zatvaranja.

Realnost, napokon, opovrgava i treći teorem globalizacijske ideologije kojim se propagira uvjerenje da **svjetska trgovina jamči svjetski mir**. Doista, svjetska se trgovina razvija impresivnom brzinom. U 2000. godini ukupna vrijednost izvoza roba dosegla je 6200 milijardi dolara, što je značilo rast od 12,4% u odnosu na prethodnu godinu. Izvoz roba rastao je brže od izvoza usluga, koji je uvećan za 5% i dosegnuo 1400 milijardi dolara. Najdinamičniji je bio sektor informacija i telekomunikacija: prodaja poluvodiča zabilježila je rast od 37%, prodaja mobilnih telefona rast od 46%, a prodaja računara rast od 15%. Svjetska trgovinska organizacija počela je govoriti o »eksploziji potražnje«. Ali uza sav taj silni razvoj trgovine u svjetskim okvirima, činjenica je da sama Zapadna Europa kontrolira 40% optičaja. »Gospodari« tvrde da se nikakva, ni najokrutnija diktatura, ne može oduprijeti slobodnoj trgovini, da se tiranije mogu održati samo u autarhiji i izolaciji te da će »uragan slobode« prije ili kasnije srušiti tvrđavu. Tvrdi se da trgovina po svojoj naravi uspostavlja zajedništvo interesa koje podsjeća korijene mržnje i ratova.

Pogledamo li oko sebe vidimo da je stvarnost posve drugačija, o čemu svjedoče brojni primjeri. Zbog svojih rudnika aluminija u Friji, Republika Gvineja–Conacry jedna je od zemalja trećeg svijeta koje su čvrsto integrirane u međunarodnu trgovinu. No tu zemlju tiranizira suludi general Lansana Conte. Izražavajući svoj prezir prema zahtjevima pravne države, on izjavljuje: »Ljudska prava? Ne znam što je to« (Conte, 2001:21) Predsjednik Republike Čad drži političke zatvorenike u podrumima svoje palače i nad njima vrši torturu koja u pravilu završava smrću. On je inače uzorni učenik »gospodara«, skrupulozno primjenjuje strukturalno–prilagodbene programe MMF–a i uredno isplaćuje kamate i amortizacije dugova. Potpuno je liberalizirao unutrašnje tržište, fiskalnu politiku prilagodio zahtjevima transnacionalnih društava, privatizirao javni sektor i donio zakon o ulaganju koji izaziva uzdahe zadovoljstva stranih kapitalista. U Togou general Gnassimbe Eyadema, počasni predsjednik Organizacije afričkog jedinstva, naređuje da se živi, lisičinama svezani studenti iz helikoptera bacaju u jezero Be. Kamerunski je predsjednik Paul Byha stvorio »Operativnu komandu specijalnih snaga sigurnosti« koja je, prema izvještaju kardinala Tumija, između veljače 2000. i veljače 2001. godine ubila više od 500 mladih ljudi osumnjičenih za opoziciono djelovanje protiv režima. U Kini »jedna korumpirana i totalitarna partija« tiranizira narod a vladajuća birokracija istodobno provodi zavidnu liberalizaciju ekonomije, jeftino rasprodaje bogatstva, stvara »zone slobodne proizvodnje«, zakida najamnine i uvodi fiskalnu politiku o kakavoj strani kapital može sanjati (Ziegler, 2002:84). Ta je zemlja 2000. godine postigla stopu rasta od 6% a 2001. primljena je u Međunarodnu trgovinsku organizaciju.

Dakako, time nije iscrpljena lista »krvavih režima« koji pustoše našu planetu, tobože ujedinjenu i reformiranu zahvaljujući privatizaciji i slobodnom optičaju kapitala i roba. Dodaju li se tome razna bratoubilačka krvoprolića na kontinentima koje je »stigla milost privatizacije i liberalizacije«, tada dolazi na vidjelo sva ispraznost slogana *World peace through world trade*. O tome možda najfrapantnije govori uloga što ju je slobodna cirkulacija dijamanata odigrala u ratovima u Angoli, Liberiji, Gvineji i Sierra Leoneu. A pitanje nafte ima još općenitije značenje. Bez nafte koja se slobodno prodaje na rotterdamskom spotmarketu i bez međusobnog gloženja naftnih društava oko naftovodnih pravaca ne bi bilo ni ratova koji danas razdiru Uzbekistan, Afganistan, Čečeniju. Tijekom 2002. godine 23 međunarodna rata pustošila su planetu.

Ali usprkos činjenicama realnosti »novi gospodari svijeta«, oligarsi finansijskih tržišta ili »predatori«, kako ih naziva Ziegler, ne odustaju od svoje ideologije već djeluju na način koji graniči s **patologijom moći**. Uporno se pozivaju na *trickle daown effect* (efekt otjecanja), koji su krajem osamnaestog stoljeća zagovarali Adam Smith i David Ricardo. Tvrdili su naime da se kapital, prepušten samome sebi i oslobođen bilo kakvog ograničenja i kontrole, spontano i u svakom trenutku okreće prema mjestima na kojima će postići maksimalne profite. Nakon što su dosegli određenu razinu bogatstva, bogati više ne akumuliraju nego raspodjeljuju. Milijarder povećava nadnicu svome radniku jer više ne zna što će s novcem. Što su bogati bogatiji to više bogatstva »otječe« siromašnima i svima je bolje. Pokazalo se, međutim, da je taj teorem puka fantazma. »Nevidljiva« i »blagotvorna« ruka tržišta, kojom se hvastaju liberali, obična je iluzija. Stoga se i postavlja pitanje **regulacije** koja, najblaže rečeno, može spriječiti nepodnošljive, pretjerane ili neumjerene učinke te iluzije. No cijeli je problem u tome da regulacijska pravila ne bi smjela biti postavljena na način koji pomaže bogatijima. A to se, na žalost, stvarno događa. Primjerice, nakon poznate Uruguy

Round, kojom je otvorena etapa liberalizacije razmjene od 1986. do 1994. godine, neke od najsiromašnijih afričkih zemalja zabilježile su pad rasta za 2%. Siromašne su zemlje postale još siromašnije. Međunarodni monetarni fond i druge međunarodne organizacije vjeruju u spas putem tržišta, ali u mnogima od tih zemalja tržište ne postoji, a mnoge je liberalizacija tržišta izložila golemim rizicima. Posljednjih desetak godina nezaposlenost je u Južnoj Americi dosegla spektakularne razmjere, siromaštvo se povećalo, a stopa rasta dvostruko se smanjila u odnosu na desetljeće od 1950. do 1960. godine.

Regulacija je, prema tome, neophodna, ali uvijek ostaje pitanje tko je koncipira i propisuje. Pravila što ih donosi Međunarodna trgovinska organizacija donekle su povoljnija od pravila Međunarodnog monetarnog fonda gdje Amerika svojim glasom može nametnuti svoj zakon. Ta su pravila uglavnom smišljena u interesu velikih industrijskih zemalja. Stiglitz u tom smislu, samo kao rječit primjer, navodi pravila koja se odnose na intelektualno vlasništvo. Kad je bio savjetnik Billa Clintona, pokušavao je pomiriti interese proizvođača i korisnika, ali na koncu su velike farmaceutske kompanije i veliki konglomerati kulturne industrije nametnuli svoj zakon (Stiglitz, 2002:52) Zbog takvih primjera Ziegler se često, i sa velikim simpatijama, poziva na Stiglitz. Kaže da ga voli čitati i slušati jer »nema ništa ljepše od dezertera koji napada svog bivšeg gospodara« (Ziegler, 2002:241). U Stiglitzovim radovima ima i primjera u kojima se postupci MMF izvrgavaju podsmjehu. Putujući u jednu prezaduženu afričku zemlju, koja je tražila pomoć, jedna ekipa emisara MMF-a pri polasku iz Washingtona zabunom je uzela krivu elektronsku popudbinu. Za analizu situacije u zemlji X uzeli su disk koji se odnosi na zemlju Y, što znači da su, ne obazirući se na grešku, radili na bazi podataka o zemlji Y. Stiglitz optužuje MMF da je svojom intervencijom pogoršao financijsku krizu koja je drugom polovicom devedesetih zagušila mnoge azijske ekonomije. Pripisuje mu izravnu odgovornost za zatvaranje tisuća poduzeća i trgovačkih društava te za bijedno stanje u koje su zbog toga dovedeni milijuni radnika i njihovih obitelji. Glavni lijek što ga MMF nalaže lokalnom stanovništvu sastoji se u proračunskoj i monetarnoj strogosti, drastičnom smanjivanju socijalnih troškova i kredita poduzećima. U Južnoj Koreji i Indoneziji taj je lijek doveo do toga da su tisuće radnika, za nekoliko tjedana, ostale bez zaposlenja. Države su morale ukinuti svaku javnu pomoć najugroženijima. U bolnicama se odmah pojavila nestašica lijekova a siromašna naselja i četvrti zahvatila je neishranjenost i glad. S društvene je scene zbrisan cijeli jedan sektor srednjih klasa koje su se oblikovale zahvaljujući relativnom rastu osamdesetih godina. Naravno, kao uvijek, najgore su prošli najbijeđniji slojevi stanovništva jer su pod diktatom MMF ukinute sve javne subvencije za najnužnija dobra. Glavnu krivnju za sve te nevolje snose »tupoglavi dogmatizam«, arogancija i birokratska indolentnost vodećih aparata MMF-a.

PROMJENE, REFORMSKI ZAHVATI I NJIHOVI AKTERI

Na trećoj razini svojih razmatranja Stiglitz i Ziegler tematiziraju smjer mogućih promjena koje bi globalizaciju učinile pravednijom i njezine napredne funkcije spasile od »predatora« i njihovih plaćenika. To je nužno ne samo zbog toga što međunarodne institucije djeluju suprotno od svoje prvotne zadaće nego i zbog toga što u nerazvijenim područjima svijeta napasno galopiraju četiri jahača Apokalipse: glad, žeđ, epidemije i rat (Stiglitz, 2002:13; Ziegler: 2002:13). Oni svake godine uništavaju više ljudi

nego šestogodišnja klaonica drugog svjetskog. Za narode trćeg svijeta »treći je svjetski rat u toku« (Ziegler, 2002:13). Traženje izlaza nužno je i zato što su uspostavom **planetarne tiranije financijskog kapitala**, sve većom monetarizacijom ljudskih odnosa i protjerivanjem vrijednosti prosvjetiteljstva nanesene nepopravljive štete **republikanskoj nacionalnoj državi**. Za prevladavanje tog problema nude se dva odgovora. Prvi zastupaju »suverenisti« koji drže da, nasuprot »predatorima«, treba obnoviti Republiku i pomoću nacije suzbiti imperij. Međutim, u novije se vrijeme pokazalo da je nasilje kapitala u velikoj mjeri potkopalo normativnu sposobnost države. Izašli smo iz **republikanske civilizacije** i ušli u **eru džungle**. Drugi odgovor već godinama zastupa Jürgen Habermas, koj drži da je organizacija Ujedinjenih naroda jedina sposobna pribitati i obnoviti normativno i moralno nasljeđe rastakajućih nacionalnih država. To je jedina organizacija koja se može smatrati utjelovljenjem međunarodne javne svijesti (Habermas, 2000:129–130). No Ujedinjeni su narodi zamršena galaksija desetaka tisuća osoba beskonačno različitih sposobnosti, podrijetala, plaća i funkcija. Objedinjuje ih difuzna struktura dvadeset i dviju specijaliziranih i visokobirokratiziranih organizacija koje, bez obzira na stanovite iznimke, ipak dokazuju veliku efikasnost na terenu i obavljaju značajan rad. Sve u svemu, ni »suverenistička« ni Habermasova hipoteza ne mogu računati na stvarnu i dosljednu provedivost.

Izalaz je u **novom planetarnom civilnom društvu**. Civilno je društvo odigralo presudnu ulogu u raskidu s feudalnim svijetom. Brzi trijumf republikanske države pomeo ga je sa povijesne scene a potom bacio u zaborav. Danas ono doživljava »spektakularnu renesansu«. Ono je poprište razmaha novih **društvenih pokreta** u kojima se afirmiraju dosad nepoznate funkcije i strukture, začinju novi odnosi među ljudima i nacijama a svijet se počinje misliti izvan suženih kanona vladajućeg mnijenja ili uobičajenih negacija. Stiglitz i Ziegler, svaki na svoj način, predlažu niz konkretnih reformskih ili korijenitih zahvata koje bi trebalo poduzeti kako bi se realizirala moguća perspektiva »novog planetarnog civilnog društva«. Stiglitzovi su prijedlozi **organizacijsko-ekonomski** a Zieglerovi **socijalno-mobilizatorski**.

Stiglitz ustanovljuje sedam ključnih zahvata. Prvo, suočavanje s opasnostima liberalizacije tržišta kapitala i s opravdanošću intervencije gdje god je to poželjno i potrebno. Umjesto što se odupiru tim intervencijama, međunarodne bi institucije svoje djelovanje morale usmjeriti upravo na tu funkciju i obavljati je bolje nego sada. Drugo, reforma pogleda na stečajeve koja bi morala polaziti od njihove različitosti i specifičnosti uvjetovane specifičnim makroekonomskim poremećajima. Cilj se te reforme sastoji u tome da se stvori povoljniji, blagotvorniji odnos kreditora prema zemljama u krizi. Treće, promjena stajališta prema ekonomskim teškoćama, koje se ne smiju uzimati kao kraj gospodarske aktivnosti. Teškoće ne moraju značiti prestanak rada već mogu pridonijeti rješavanju problema, smanjiti poticaje prema zaduživanju i povećati osjetljivost na razmjenske rizike. Četvrto, poboljšavanje bankovne regulacije kako u razvijenim teko i u zemljama u razvoju. Slaba bankovna regulacija u razvijenim zemljama može dovesti do loše kreditne prakse i pokazati se kao izvoznik nestabilnosti. Valja uvijek imati na umu da je bankovni sustav važan jer iz njega potječe kapital kojim se financiraju pouzeća i stvaraju mogućnosti zaposlenja. Peto, poboljšanje upravljanja rizicima koji posvuda proizlaze iz nepostojanosti razmjenskih stopa. Dakako, razvijene su zemlje lakše nose s rizicima nego nerazvijene i one bi tebare podupirati uspostavu tržišne sigurnosti. Šesto, poboljšanje sigurnosnih mreža koje bi povećale sposobnost »najranjivijih« da apsorbiraju rizik. Te su mreže slabe i u razvi-

jenim zemljama (nesigurnost zaposlenja) i u zemljama u razvoju (poljoprivreda, mali business). Sedmo, osnaživanje odgovora na krize, na što upućuju promašaji u dosadašnjim sučeljenjima s kriznim situacijama. Posvuda je potrebna veća transparentnost koja omogućuje »čistije kanale transakcija«, a osnovno sredstvo za postizanje tog reformskog zahvata jest povećavanje razine **informacija** između radnika i poslodavaca, zajmodavaca i zajmoprimaca, osiguravajućih kompanija i osiguranika (Stiglitz, 2002:236–240). Problemu informacije, **informaciji kao kapitalu**, Stiglitz poklanja osobitu pažnju. Dostupnost informacije po njegovu je mišljenju neophodan element uspjeha svake strategije razvoja. Ako nam je doista na srcu smanjivanje siromaštva u svijetu tada moramo stvoriti slobodan pristup informaciji i poboljšati njezinu kvalitetu. Bez obzira na napredak u tom području, većina zemalja danas hvali vrline transparentnosti i otvorenosti a da pritom ništa ne čine u konkretizaciji svojih iskaza. Ima i odviše primjera u svijetu koji pokazuju da se informacija blokira i da se guši medijsko prenošenje spoznaja. »Veća otvorenost nije ključna samo za dobro upravljanje nego je i vrijednost po sebi. Građani imaju temeljno pravo na znanje. Ako narod neke zemlje teži i djeluje prema uspostavi transparentnije i efikasnije vladavine i ekonomije, on se mora izboriti za slobodu onih kojima je širenje informacija zadaća. Mora se izboriti za pravo da rasuđuje i govori o stvarima kakve one doista jesu« (Stiglitz, 2003:17).

Svi se ti reformski zahvati podrazumijevaju i u Zieglerovoj vizuri »novog planetarnog civilnog društva«. Slaže se sa Stiglitzovim stavom da će razočaranja globalizacijom rasti ne poduzmu li se nužni reformski koraci. On je ipak više zaokupljen **socijalnim akterima** nego institucionalnim preobrazbama. U skladu s tim njemu je prije svega stalo do toga da identificira »frontove« koji se u svjetskim okvirima suprotstavljaju »predatorskoj i plaćeničkoj« struji globalizacije. Uz ispriku za shematizam, on identificira šest takvih »frontova«. Prvo, radničke i sindikalne organizacije. Tvrdi da mnoge od njih, kako u Americi tako i u Aziji i Europi, i to nakon prvog velikog okupljanja »novog planetarnog civilnog društva u Seattleu (1999), doživljavaju začuđujuću renesansu. U tom je smislu egzemplarna sudbina sindikata »Jug«, koji vodi Christophe Aguiton. Drugo, seljački pokreti koji zauzimaju središnje mjesto u novom civilnom društvu. Njihove su organizacije snažne i pokretljive a na čelu su im vrlo odlučni vođe i borci. Takav je, primjerice, Movimento dos Trabalhadores Rurais Sem Terra (MST) u Brazilu, sa svojom organizacijom »Via Campesina« koja, diljem svijeta, okuplja više od 100 milijuna sitnih seljaka, uzgajivača, zakupnika i migrantskih poljoprivrednih radnika. Tome pripadaju i druge različite organizacije i pokreti, kao Francuska konfederacija seljaka, koju vode Jose Bové i François Dufour, te sindikat obespravljenih Indijanaca uz Ekvator (CONAIE). Treće, žene koje se posvuda u svijetu bore protiv spolne diskriminacije. Pokreti za prava žena, koji su aktivni na pet kontinenata, prvi su se put povezali prilikom međunarodnog marša žena 1998. U mašti njihovih povorki bila je prisutna slika heroine Olympe de Gouges, koja je 1792. godine objavila Deklaraciju o pravima žene i građanke te potom giljotinirana. Četvrto, autohtoni narodi i njihova tradicionalna, pretkapitalistička društva. Naime, nasilna unifikacija planete što je provodi financijski kapital centra i njegova racionalnost očigledna je činjenica. Manje je, međutim, poznat žestoki otpor što ga tome pružaju mnogi narodi južne hemisfere. Unifikacija planete posredstvom racionalnosti globaliziranog kapitala sučeljava se s autohtonim kulturama. Reifikacija neće biti dovršena dok god će se lokalna kolektivna memorija (svetkovine, rituali, jezik, prenošenje mitova i vjero-

vanja) odupirati vladavini predatora, agresiji, značenjima i racionalnosti kapitala. Htjeli ne htjeli, uvijek i uporno opstoji **alternativni identitet**. Težnja da se bude drugačiji i volja za samosvojnošću uvijek pothranjuju nadu borbe za budućnost. Čak i tamo gdje je usmena tradicija srozana dotle da nikakav vidljivi ritual, nikakva izvorna svetkovina više ne strukturiraju društveni život podređenih, sjećanje na izgubljeni identitet prožima mentalne prostore »kao moćno svjetlo ugasle zvijezde« (Ziegler, 2002:302; Ziegler, 1985; Ziegler, 1988). Zapatistički front nacionalnog oslobođenja, koji se nadahnjuje kulturnom baštinom i kozmogonijom indijanskih naroda južnog Meksika, snažni pokret indijanskih zajednica aymara u Boliviji, pokret kulturne obnove zajednica quechua u peruanskoj pokrajini Cuzeo – to se samo neki od primjera koji svjedoče o odlučnosti i pobunjeničkoj snazi autohtonih naroda. Peto, ekološki pokreti, udruženja i stranke. Oni su osobito snažni i aktivni u industrijskim državama Europe i Azije, gdje je uništavanje prirode najočiglednije. No ekološki se pokreti javljaju i u zemljama Afrike i arapskog svijeta. Među ekološkim pokretima stvaraju se i savezi, kao što je onaj između francuskih i kamerunskih Zelenih, koji se usprotivio uništenju nedirnute šume radi izgradnje naftovoda prema prijedlogu Svjetske banke. Šesto, inicijative i nastojanja koja okupljaju velike društvene pokrete (nevladine organizacije) i ne ograničavaju se na sektorske intervencije već svojim razmišljanjem, kritikom i borbom ciljaju na cjelokupni planetarni poredak financijskog kapitala. Po snazi teorijske kreacije i sposobnosti mobilizacije i otpora svakako je najznačajniji pokret Attac koji je nastao 1997. godine. Njegova je ideja vodilja tzv. **Tobinov porez**, naime prijedlog ekonomskog nobelovca Jamesa Tobina (svojedobno savjetnika Johna F. Kennedyja) da se oporezivanjem svih velikih transakcija uspostavi svjetski fond (pri Ujedinjenim narodima) kojim bi se financirali projekti zdravstvene i školske infrastrukture u najsiriromašnijim područjima svijeta te samim tim osposobili njihovi proizvodni potencijali. Atak je organiziran kao mreža s više od četrdeset međunarodnih sekcija (Attac–International). Najsnažnije su mu sekcije u Njemačkoj i Švicarskoj. Tijekom 2002. godine okupljao je 30000 članova, a čini se da taj broj stalo raste.

Svi ti novi društveni pokreti i nevladine organizacije imaju stanovite zajedničke značajke. Djeluju uz minimalne administrativne troškove mimo svake birokratizacije. U njihovu donošenju odluka ideologija igra neznatnu ulogu. Akcije su im intelektualno i organizacijski krajnje mobile, tako da njihovo »hiperaktivno«, gotovo permanentno osporavanje protivnicima ne ostavlja mnogo vremena za predah. Ujedinjuje ih niz bitnih uvjerenja: nužnost uspostave bazične demokracije posvuda u svijetu i u svim područjima kolektivnog života; odbacivanje društvenih nejednakosti među pojedincima, generacijama, spolovima, društvenim klasama, narodima i kontinentima; nužnost očuvanja prirode, zraka, vode, zdravstvenog i psihološkog okoliša svakog ljudskog bića. Oni deklariraju da voda, prehrana i zrak koji udišemo predstavljaju javna dobra. »Danas su probuđeni milijuni bića diljem svijeta. Ne prihvaćajući privatizaciju svijeta oni su odlučili da se organiziraju, da se bore za drukčiji svijet. U pohodu je golema povorka pobunjenika. Nesigurno i klecajući, ona ipak napreduje. Njezin je horizont oslobođenje slobode u čovjeku« (Ziegler, 2002:311).

Pa ipak, bez obzira na zajedništvo i potencijale »frontova otpora«, valja realistički imati na umu da je novo planetarno civilno društvo tek jedan **društveni projekt**, projekt društva u nastajanju, koje se ne može usporediti ni sa jednom od prethodnih socijalnih formacija. U tim realističkim, prema budućnosti okrenutim razmišljanjima, Ziegler i Stiglitz posežu za različitim povijesnim reminiscencijama. Ziegler se vraća

prosvjetiteljstvu i njegovu poimanju civilnog društva kao izvorišta civilizacije. Pritom ga najviše inspiriraju Rousseau i Kant. Bitno je naime to da nastankom civilnog društva (normi, morala, civilnih institucija) čovjek postaje **solidarniji** s drugim ljudima koje ne poznaje i koje vjerojatno nikada neće sresti, čime se stvaraju uvjeti za ozbiljenje ideje svjetskog mira i kozmopolitskog poretka. Tu ideju Ziegler brani od neoliberalne koncepcije društva i svijeta. »Temeljna načela neoliberalnog uvjerenja (maksimizacija profita, neograničena konkurencija i zatiranje autohtonih kultura) radikalno su oprečna vrijednostima baštinjenim od prosvjetiteljstva. A te su vrijednosti temelj europske civilizacije« (Ziegler, 2002:352). Stiglitz nije sklon takvoj vrsti filozofskopovijesne refleksije. Njegovo su polje ekonomske činjenice i rješenja ekonomskih problema, a pritom ga, konceptijski i praktički, najviše inspiriraju ideje Johna Maynarda Keynesa. U svojoj privrženosti »ljudskijem procesu globalizacije« on današnju situaciju uspoređuje sa stanjem svijeta prije sedamdesetak godina, u doba Velike depresije. Tada su zagovornici slobodnog tržišta govorili da ne treba brinuti, da se tržište samo regulira te da će nakon nekog vremena doći do ekonomskog prosperiteta. Nije ih brinula činjenica da je u iščekivanju te eventualnosti razoreno mnoštvo života. Keynes je upozoravao da tržišta ne mogu sama sebe korigirati i da za to ne postoje izgledi barem u nekom primjerenom vremenskom roku. Zato je izrekao već poslovičnu misao: »Dugoročno gledano, svi smo mrtvi«. On se, dakako, nije zalago za potpunu zamjenu tržišnog sustava, ali je znao da se s tim problemom treba sučeliti žele li se izbjeći žestoki prisici naroda. Stiglitz podsjeća da je »keynesijanski lijek« uspješno dijelovao, tako da su zemlje koje su slijedile Keynesove prijedloge, prije svega SAD, kraće patile od poremećaja i osigurale trajniju ekspanziju (Stiglitz, 2002:249). Ta reminiscenija očigledno ide u prilog tezi da je sučeljavanje s dogmom o samoregulirajućem, univerzalno dobrobitnom tržištu glavni problem realističkog razumijevanja globalizacije iz perspektive planetarnog civilnog društva.

LITERATURA

- Albrow, M. (1997). **The Global Age**. Stanford: Stanford University Press.
- Bauman, Z. (1998). **Globalization. The Human Consequences**. Cambridge/Oxford: Polity Press.
- Beaud, M. (1999). **Mondialisation, les mots et les choses**. Paris: Ed. Karthala.
- Beck, U. (2000). **The Brave New World of Work**. Cambridge/Oxford: Polity Press.
- Berthelot, J.–M. (2001). **Épistémologie des sciences sociales**. Paris: Presses Universitaires de France.
- Bourdieu, P. (2001). **Contre-feux, II**. Paris: Ed. Raison d'agir.
- Braudel, F. (1985). **La Dynamique du capitalisme**. Paris: Arthaud.
- Brzezinski, Z. (1971). **La Civilisation technétronique**. Paris: Calmann–Levy.
- Conte, L. (2001). L'intelligent. **Jeune Afrique**, 29. svibnja.
- Debord, G. (1989). **Panégyrique**. Paris: E. Gerard Lebovici.
- Dicken, P. (1998). **Global Shift**. New York/London: The Guilford Press.
- Giddens, A./Hutton, W. (2000). **Global Capitalism**. New York: The New Press.
- Habermas, J. (2000). **Après l'Etat–nation. Une nouvelle constellation politique**. Paris: Fayard.

- Kennedy, P. (2002). The eagle has landed. **The Financial Times**, 3. siječnja.
- Stiglitz, J. E. (2002). **Globalization and its Discontents**. London/New York: Allen Lane Penguin Books.
- Stiglitz, J. E. (2002). La vérité sur la mondialisation. **Le Nouvel Observateur**, 12–18. prosinca.
- Stiglitz, J. E./Islam, R. (2003). Capital information. **Le Monde**, 3. siječnja.
The Economist, 23. rujna 2001.
- Wallerstein, I. (1980). **Le Système du monde du XV siècle à nos jours**. Paris: Flammarion.
- Ziegler, J. (1985). **Contre l'ordre du monde, les Rebelles**. Paris: Seuil.
- Ziegler, J. (1988). **La Victoire des vengus, oppression et résistance culturelle**. Paris: Seuil.
- Ziegler, J. (2002). **Les nouveaux maîtres du monde et ceux qui leur résistent**. Paris: Fayard.

TWO COMPLEMENTARY VIEWS ON GLOBALISATION: STIGLITZ AND ZIEGLER

Rade Kalanj

Faculty of Philosophy, Zagreb

Summary

This paper offers an analytical presentation of two complementary views on globalisation, which have received worldwide attention by the scientific-theoretical and political public. These views belong to the American economy theoretician (and Nobelprize winner) Joseph Stiglitz and the Swiss sociologist Jean Ziegler, whose books (*Globalisation and its Discontents* and *Les nouveaux maîtres du monde*) have become real bestsellers. Their views are interesting and credible because both of them have been working as active experts with international institutions: Stiglitz as a leading economic expert with the World Bank (from 1997 to 2000), and Ziegler as a special referee of the United Nations' Right on Nutrition. Analysed are Stiglitz' and Ziegler's views on three levels: on the level of basic attitudes towards the sense, history and ambiguities of globalisation; on the level of actual relationships, consequences and ideological canons of globalisation; on the level of possible evaluations, reform interventions and actors which could design another picture of globalisation. The author insists on general similarities concerning Stiglitz' and Ziegler's attitudes, but also on certain differences with reference to the grade of radicalism in suggested changes.

Key words: financial oligarchy, financial markets, globalisation, empire, imperialism, information, predators, poverty, global civil society

ZWEI KOMPLEMENTÄRE AUFFASSUNGEN DER GLOBALISIERUNG: STIGLITZ UND ZIEGLER

Rade Kalanj

Philosophische Fakultät, Zagreb

Zusammenfassung

Dieser Text enthält eine analytische Darstellung zweier komplementärer Auffassungen der Globalisierung, die weltweit eine besondere Aufmerksamkeit der wissenschaftlich-theoretischen und politischen Öffentlichkeit hervorgerufen hat. Es handelt sich um die Auffassungen des amerikanischen Wirtschaftstheoretikers (und Nobelpreisträgers) Joseph Stiglitz und des schweizerischen Soziologen Jean Ziegler, deren Bücher (*Globalisation and its Discontents* und *Les nouveaux maîtres du monde*) echte Bestseller geworden sind. Die Auffassungen dieser Autoren sind interessant und glaubwürdig auch deshalb, weil sowohl der eine als auch der andere schon lange Zeit als engagierte Wissenschaftler internationaler Institutionen tätig sind: Stiglitz als der führende Wirtschaftswissenschaftler der Weltbank (von 1997 bis 2000) und Ziegler als Sonderbeauftragter der UNO für das Recht auf Ernährung. In diesem Text werden die Auffassungen von Stiglitz und Ziegler auf drei Ebenen dargestellt: auf der Ebene der grundlegenden Einstellungen zum Sinn, zur Geschichte und zu den Ambivalenzen der Globalisierung; auf der Ebene der tatsächlichen Verhältnisse, Folgen und ideologischen Kanone der Globalisierung; auf der Ebene möglicher Einschätzungen, Reformversuche und Akteure, die zu einem anderen Bild der Globalisierung beitragen könnten. Im Text wird auf den grundsätzlichen Ähnlichkeiten zwischen den Einstellungen von Stiglitz und Ziegler bestanden, aber auch auf bestimmten Unterschieden im Hinblick auf den Radikalitätsgrad der vorgeschlagenen Veränderungen.

Grundausrücke: Finanzoligarchie, Finanzmärkte, Globalisierung, Imperium, Imperialismus, Information, Predatoren, Armut, globale Zivilgesellschaft